

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 25

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ, 25 (1991)

Η Ιστορία της Πρέβεζας το 16ο αιώνα σύμφωνα με τις φορολογικές απογραφές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Μελέκ Ντελίμπασι

Copyright © 2024, Μελέκ Ντελίμπασι

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ντελίμπασι Μ. (2024). Η Ιστορία της Πρέβεζας το 16ο αιώνα σύμφωνα με τις φορολογικές απογραφές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (25), 23–30. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/36858>

Η Ιστορία της Πρέβεζας το 16ο αιώνα σύμφωνα με τις φορολογικές απογραφές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

της Δόκτ. Μελέκ Ντελίλμπασι
Καθηγήτριας Πανεπ/μίου 'Αγκυρας

μετάφραση από τα Αγγλικά:
Ευριπίδης Αφεντουλίδης

Η εισήγηση αυτή περιλαμβάνει τρία θέματα: 1) Σύνοψη αναφορά για την επιβολή της Οθωμανικής κυριαρχίας στην 'Ηπειρο. 2) Περιγραφή και γενικά χαρακτηριστικά των φορολογικών απογραφών των Ιωαννίνων. 3) Πληθυσμός και συνθήκες ζωής στην Πρέβεζα το 16ο αιώνα.

Οι πρώτες Οθωμανικές επιδρομές για κατάκτηση της Ηπείρου άρχισαν το 14ο αιώνα μετά τη μάχη στο Chermanon (1371).

Η Οθωμανική κυριαρχία επιβλήθηκε στην 'Ηπειρο με τις γνωστές μεθόδους της Οθωμανικής κατάκτησης. Αρχικά οι Τούρκοι ήταν απλά μισθοφόροι που δούλευαν για λογαριασμό τοπικών Χρισπανών αρχόντων. Αργότερα, επωφελούμενοι από τις τοπικές διαμάχες, υπέτασσαν τους Χρισπανούς άρχοντες και τους μετέτρεπαν σε δουλοπάροικους. Κατά τη διάρκεια της εξουσίας του Μουράτ Α' και του Βαγιαζίτ Α' οι Χρισπανοί άρχοντες της Ηπείρου πλήρωναν *harac* (χαράτσι) στους Οθωμανούς. Η Οθωμανική επέκταση σταμάτησε μετά τη μάχη της 'Αγκυρας το 1402. (1)

Είναι γνωστό ότι η Οθωμανική κυριαρχία εγκαθιδρύθηκε σταθερά στην 'Ηπειρο κατά την περίοδο του Μουράτ Β'. Όταν ο Carlo Tocco πέθανε το 1429 χωρίς να αφήσει κληρονόμο, ο ανεψιός του (Carlo Tocco Β') άρχισε πόλεμο κατά των νόθων παιδιών του. Ο Memnunon, ένα από τα 5 νόθα παιδιά, ζήτησε βοήθεια από το Σουλτάνο Μουράτ Β'. Μετά την κατάκτηση της Θεσσαλονίκης (Μάρτιος 1430) τμήμα του Οθωμανικού στρατού κατευθύνθηκε εναντίον ορισμένων Αλβανών ηγε-

(1) E.Zachariadou, Marginalia on the history of Epirus and Albania (1380-1418), WZKM 78 (1988), s.195-210

μόνων που είχαν επαναστατήσει και ένα άλλο τμήμα συνέχισε προς τα Ιωάννινα υπό την αρχηγία του Σινάν Πασά, Μπέη των Μπέδων της Ρούμελης. Ο Μουράτ Β' και ο Σινάν Πασάς, σύμφωνα με τις αρχές του *Seria* (του Ισλαμικού νόμου), κάλεσαν τις αρχές της πόλης να παραδοθούν μ' ένα γράμμα στην ελληνική γλώσσα. Αυτοί οι *amannames* είναι τα πρώτα ντοκουμέντα που δείχνουν τα δικαιώματα και τα προνόμια που παραχωρήθηκαν σε όσους μη Μουσουλμάνους αποδέχθηκαν την Οθωμανική επικυριαρχία. Αφού έλαβαν εγγυήσεις για το μέλλον, τα Ιωάννινα ενσωματώθηκαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία ειρηνικά.⁽²⁾ Μετά το θάνατο του Carlo A' το 1449 προσαρτήθηκε στο Οθωμανικό Κράτος και η Άρτα.

Οι Οθωμανοί, μετά την κατάκτηση, εφάρμοσαν το σύστημα των *τιμαριών*, για να ασκήσουν αυστηρό κεντρικό διοικητικό έλεγχο.

Το σύστημα των *τιμαριών* ήταν παρόμοιο με εκείνο της Βυζαντινής *πρόνοιας*. Τα *τιμάρια* δίνονταν από το Σουλτάνο σε ανώτερους στρατιωτικούς και διοικητικούς υπαλλήλους σαν ανταμοιβή για τις υπηρεσίες που πρόσφεραν στο κράτος.⁽³⁾ Η ανάγκη για γη προκειμένου να διανεμηθεί σαν *τιμάρια* ήταν ένας από τους κύριους λόγους που ανάγκασαν το κράτος να κάνει νέες κατακτήσεις. Για να εγκαθιδρύσει το σύστημα των *τιμαριών* η Οθωμανική κυβέρνηση έπρεπε να προσδιορίσει επί τόπου με λεπτομέρεια όλες τις πηγές εισοδήματος στις επαρχίες και να κάνει απογραφές που να δείχνουν την κατανομή του εισοδήματος. Διοριζόταν ένας κυβερνητικούς εντολοδόχος (*emin*) για τη διεξαγωγή έρευνας (*tahrir*) και τη συμπλήρωση των στοιχείων της απογραφής με τη βοήθεια ενός γραμματέα (*katib*). Ο εντολοδόχος έψαχνε όλα τα παλιά αρχεία, μάζευε στοιχεία χωριό το χωριό, σχετικά με τα άτομα κάθε οικογένειας, την έκταση της γής που κατείχε, τους ανύπαντρους και τις κήρες. Προσδιόριζε επίσης την ποσότητα των προϊόντων από τις συγκομιδές των τριών προηγούμενων ετών και υπολόγιζε το μέσο ετήσιο εισόδημα. Τέλος εκτιμούσε το ετήσιο εισόδημα από άλλες πηγές όπως αμπέλια, λαχανόκηπους, τσιφλικί, μύλους. Ακόμη κατέγραψε τις αγορές και τους εμπορικούς φόρους στις πόλεις. Όλα αυτά τα στοιχεία καταγράφονταν σε λεπτομερή αρχεία (*mufassal tefter*).

Όταν τελείωνε η κατά τόπους απογραφή, οι αρχές συμπλήρωναν ένα συνοπτικό αρχείο (*ictmal tefter*) όπου φαινόταν η κατανομή του εισοδήματος κατά *τιμάριο*.⁽⁴⁾

Οι πρώτες απογραφές εισοδήματος στα Ιωάννινα, που πρέπει να έγιναν μετά την κατάληψη της πόλης το 1430, δεν διασώζονται πλέον στα Τουρκικά Αρχεία. Οι παλιότερες απογραφές για την Ήπειρο, που φυλάσσονται στα Αρχεία του Πρωθυπουργού, ανάγονται στα έτη 1564 και 1579. Επίσης στα Κτηματολογικά Αρχεία της Άγκυρας υπάρχουν απογραφές του 1583 και συνοπτικό αρχείο του ίδιου έτους.

(2) M.Delilbasi, Selanik ve Vanya'da Osmanli Egemenliginin Kurulmasi, Belleten LI/199 (1987), σ.75-101.

(3) Σχετικά με τη σχέση πρόνοιας και *τιμαριού*, βλέπε: S.Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century, Berkeley, Los Angeles, 1986 (2nd edition), pp.468-470.

(4) Σχετικά με το σύστημα των *τιμαριών*, βλέπε: H.Inalcik, Hicri 835 tarihli Suret - i Defter - i Sancak - i Arvanid, T.T. K.1987 (2nd edition), pp.XI-XXXVI και O.L.Barkan-E.Merici, Hüdavendigâr Livasi Tahrir Defterleri, Ankara, 1988, pp.1-104.

Για να καταλήξω σε ακριβέστερα στοιχεία χρειάστηκε να συγκρίνω δεδομένα από τις τρεις αυτές απογραφές. Διαπίστωσα όμως ότι η τρίτη απογραφή δεν είναι παρά αντίγραφο της δεύτερης.

Σύμφωνα με αυτές τις απογραφές του 16ου αιώνα η Ήπειρος διαιρούνταν σε 2 καζάδες: Τον καζά των Ιωαννίνων και τον καζά της Άρτας.

Ο καζάς των Ιωαννίνων περιλάμβανε τις εξής περιοχές (*nahiyes*): Malkas (Μαλακάσι), Kurenduz (Κούρεντα), Carnakosta (σήμερα Δωδώνη), Zagorya (Ζαγόρι), Laka (Λάκα), Rodgoryani (σήμερα Παρακάλαμος), Konice (Κόνιτσα).

Ο καζάς της Άρτας περιλάμβανε τις περιοχές:

Rinase (σήμερα Ριζά), Bobolyani (?), Radoviz (Ραδοβίσι), Cemernik (Τζουμέρκα), Roguz (Ρωγοί), Girebene (Γρέβενα).

Όσο αφορά την Πρέβεζα, ανήκε στο ναχιγιέ της Ρηνιάσας, δηλ. στον καζά της Άρτας. Η ίδια η πόλη δόθηκε σαν τιμάριο στους στρατιώτες της φρουράς της.

Ο πληθυσμός της Πρέβεζας

Την περίοδο αυτή η φορολογούμενη μονάδα ήταν το αγροτικό νοικοκυριό με κωράφι κάποιου μεγέθους. Η μονάδα αυτή ονομάστηκε *cift-hane* (5) από τον Η. Inalcik. Απογράφονταν οι οικογενειάρχες που περιλάμβανε κάθε φορολογούμενη μονάδα. Ένας παντρεμένος άντρας με την οικογένειά του αποτελούσε μια οικονομική μονάδα και μόνο το δικό του όνομα εμφανιζόταν στον κατάλογο. Οι άγαμοι φορολογούμενοι (*muçetted*) σημειώνονταν με το αραβικό γράμμα *mit*. Σε μερικά τεφτέρια απογράφονταν και οι χήρες καθώς και οι απαλλασσόμενοι του φόρου, όμως στα τεφτέρια των Ιωαννίνων δεν συνάντησα τέτοιες κατηγορίες.

Στην απογραφή του 1564 σημειώνονται 30 νοικοκυριά και 13 εργένηδες ενώ στην απογραφή του 1579 σημειώνονται 50 νοικοκυριά και 20 εργένηδες. Δηλ. σε 15 χρόνια οι φορολογούμενες μονάδες αυξήθηκαν από 43 (30+13) σε 70 (50+20). Αν δεχθούμε έναν αριθμό 5 ατόμων ανά νοικοκυριό καταλήγουμε σε 150 άτομα για το 1564 και 250 άτομα για το 1579. Οι αριθμοί αυτοί δίνουν μια κατά προσέγγιση εκτίμηση του πληθυσμού της Πρέβεζας. Πρέπει να τονιστεί ότι σ' αυτούς δεν συμπεριλαμβάνεται το Οθωμανικό στρατιωτικό και διοικητικό προσωπικό, που από το συνοπτικό αρχείο φαίνεται ότι ανέρχεται σε 77 άτομα, δηλ. 1 *dizdar* (διοικητής), 1 *kethuda* (οικονόμος) και 75 *mustahfizan* (στρατιώτες της φρουράς).

Από τα βιβλία των απογραφών συμπεραίνουμε ότι η Πρέβεζα ήταν ένας μικρός οικισμός το 1564, με 150 μόνο κατοίκους. Την ίδια χρονιά όλος ο ναχιγιές της Ρηνιάσας περιελάμβανε 1696 νοικοκυριά και 400 εργένηδες.

Το 16ο αιώνα κατοικούσαν στην Πρέβεζα μόνο Χριστιανοί και το ίδιο συνέβαινε σε όλα τα κωριά και τους ναχιγιέδες της Ηπείρου.

(5) Οφείλω ευγνωμοσύνη στον καθηγητή Inalcik, ο οποίος συζήτησε μαζί μου μερικά από τα ζητήματα όταν έγραφα αυτό το άρθρο. Σχετικά με το σύστημα *cift-hane*, βλέπε το σημαντικό άρθρο του καθηγητή Inalcik: *The Emergence of Big Farm, ciftliks: State, Landlords and Tenants, Studies in Ottoman Social and Economic History, Variorum Reprints, London, 1985, pp.105-126.*

Μόνο μια Μουσουλμανική κοινότητα υπήρχε, στην πόλη των Ιωαννίνων, με 50 νοικοκυριά. Αυτό δείχνει ότι στην Ήπειρο οι Τούρκοι δεν εφάρμοσαν πολιτική εκτοπίσεων ούτε αποικιοποίησης.

Η φορολόγηση της Πρέβεζας

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπως και στα άλλα Ισλαμικά κράτη, η κοινωνία χωριζόταν σε δύο μεγάλες τάξεις. Υπήρχε καταρχήν η στρατιωτική τάξη που περιλάμβανε όσους δούλευαν άμεσα στην υπηρεσία του Σουλτάνου, δηλ. στρατιωτικό προσωπικό, γραφειοκράτες και ιερωμένους, μαζί με τις οικογένειες και τους υποτακτικούς τους. Αυτή η τάξη δεν ασχολούνταν άμεσα στην παραγωγή και απαλλασσόταν από κάθε είδος φόρου. Η δεύτερη τάξη, είτε Μουσουλμάνοι είτε όχι, ονομάζονταν *raya* (ραγιάδες) και ασχολούνταν με παραγωγικές δραστηριότητες - εμπόριο και γεωργία - και έπρεπε να πληρώσουν φόρους. Σύμφωνα με την Οθωμανική θεωρία όλοι οι ραγιάδες και η γη του βασιλείου ανήκε στο Σουλτάνο. Αυτό δεν πρέπει να παρερμηνευθεί ότι ο Σουλτάνος πράγματι ήταν ιδιοκτήτης της γής και του πληθυσμού. Ο κρατικός έλεγχος αντιπροσώπευε απλώς ένα αξίωμα για την επιβολή της κεντρικής εξουσίας και τη διατήρηση ενός ειδικού καθεστώσ στη γεωργία.

Το Οθωμανικό φορολογικό σύστημα βασιζόταν τόσο σε αποσπάσματα του *Seria* (ιερός νόμος) όσο και στην προσωπική εξουσία (*orfi*) του σουλτάνου. Οι φόροι της *orfi* εφαρμόζονταν πλατιά σε όλη την Αυτοκρατορία και συχνά ονομάζονταν "συνήθεις φόροι" γιατί περιλαμβάνονταν σ' αυτούς και μερικοί προ-οθωμανικοί τοπικοί φόροι. Ο σπουδαιότερος από τους φόρους του *Seria* ήταν η *osur* (δεκάτη). Γενικά, το ένα δέκατο της αγροτικής παραγωγής (*cizye* ή *harac*) συλλεγόταν από τους μη Μουσουλμάνους, που χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες με βάση τη δυνατότητα πληρωμής. Στη δεκάτη συμπεριλαμβάνονταν και ο φόρος ελέγχου αγοράς καθώς και ο φόρος επί των προβάτων. Ο κυριότερος από τους φόρους της *orfi* ήταν ο φόρος επί της γής (*cift-resmi*). *Cift* λεγόταν ένα κομμάτι γής μεγέθους επαρκούς ώστε να μπορεί να ζει απ' αυτό μια αγροτική οικογένεια και να πληρώνει φόρους στο κράτος (που ήταν ιδιοκτήτης της γής). *Ciftlik* ήταν η βασική γεωργική μονάδα και ανάλογα με τη γονιμότητα του εδάφους το μέγεθος του κυμαινόταν από 60 μέχρι 150 acres (240-600 στρέμματα).(6)

Οι αγρότες που κατείχαν ένα *cift* έπρεπε να πληρώνουν επίσης φόρο σε μετρητά, τον *cift-resmi*, που ανερχόταν γενικά σε 22 akca.

Αντίστοιχος του *cift-resmi* ήταν και ο *ispence*, ο σπουδαιότερος τακτικός φόρος που πλήρωνε κάθε μη μουσουλμανικό νοικοκυριό προς τους τμαριούχους. Στην απογραφή του 1564 τα έσοδα του *ispence* στην Πρέβεζα ήταν 1075 akca και στην απογραφή του 1579 ήταν 1750 akca. Και στις δυο περιπτώσεις κάθε νοικοκυριό πλήρωνε *ispence* 25 akca.

Πριν αναφερθούμε αναλυτικά στους αγροτικούς φόρους της Πρέβεζας, πρέπει να τονίσουμε ότι τα διασωθέντα φορολογικά αρχεία δεν σκόπευαν να καταγράψουν

(6) H.Inalcik, *Osmanlidarda Raiyyet Rûsumu*, *Belleten XXIII/92* (1959), pp.575-610.

όλες τις πηγές φορολόγησης των αγροτών, αλλά μόνο τα ποσά εκείνα που δίνονταν στους πηγαριούχους και στο κεντρικό θησαυροφυλάκιο (*hassa-i humayun*). Υπήρχαν και άλλοι φόροι όπως ο *cizye* (κεφαλικός φόρος), ο φόρος επί των ζωντανών και διάφοροι έκτακτοι φόροι (*avariz-i divaniye*) που επιβάλλονταν περιστασιακά, για την αντιμετώπιση π.χ. των εξόδων μιας στρατιωτικής εκστρατείας (*tekalif-i orfiye*) (7). Γι' αυτό, τα διασωθέντα αρχεία μας δίνουν μια πολύ γενική εικόνα της κοινωνικής και οικονομικής δομής της Πρέβεζας.

Ακολουθούν πίνακες των απογραφών του 1564 και 1579 που δείχνουν τον πληθυσμό και τη φορολόγηση, με τη συγκομιδή που υπόκειται στη δεκάτη και στις άλλες οφειλές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ 1564

Πληθυσμός: Νοικοκυριά 30, Εργένηδες 13

Έσοδα φόρου <i>ispence</i>	akca	1 075
Έσοδα φόρου δεκάτης :		
Σιτάρι	akca	1 200
Άγριο σιτάρι.	akca	880
Λαχανικά-κηπευτικά	akca	185
Έσοδα από δασμούς :		
Στο σανό	akca	180
Στα κοτόπουλα ...	akca	70
Διαμετακομιστι- κού εμπορίου. .	akca	1 250
Μονοπωλίων (8). .	akca	2 000
Επί των πωλήσε- ων στην αγορά	akca	2 000
Πρόστιμα	akca	125
		8 965
Σύνολο.	akca	8 965

(7) O.L.Barkan - E.Mericli, *ibid.* pp.18, H.Lowry, *Changes in Fifteenth-century Ottoman Peasant Taxation: The Case Study of Radilofo, Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*, ed. Bryer-Lowry, Birmingham - Dumbarton Oaks, pp.32.)

(8) Οι στρατιωτικοί είχαν το προνόμιο να μπορούν να πουλάνε την παραγωγή κρασιού που τους δινόταν σαν μέρος της δεκάτης πριν οι αγρότες φέρουν τη δική τους παραγωγή κρασιού στην αγορά. Αυτός ο περιορισμός ονομαζόταν μονοπώλιο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ 1579

Πληθυσμός: Νοικοκυριά 50, Εργένηδες 20

Έσοδα φόρου ispenca	akca	1 750
Έσοδα φόρου δεκάτης :		
Σιτάρι	akca	2 400
Κριθάρι	akca	880
Καλαμπόκι	akca	88
Βρώμη	akca	56
Αμπέλια	akca	200
Λινάρι	akca	150
Καννάβι	akca	100
Έσοδα από δασμούς :		
Στο σανό	akca	300
Μονοπωλίων	akca	2 000
Διαμετακομιστι- κού εμπορίου	akca	1 400
Επί των πωλήσε- ων στην αγορά	akca	2 000
Βαλανίδια	akca	100
Φρούτα	akca	50
Λαχανικά-κηπευτικά	akca	100
Πρόστιμα αγροφυ- λακής	akca	100
Κοτόπουλα	akca	50
Εισπράξεις από αδι- κήματα-γάμους	akca	732
Σύνολο	akca	12 456

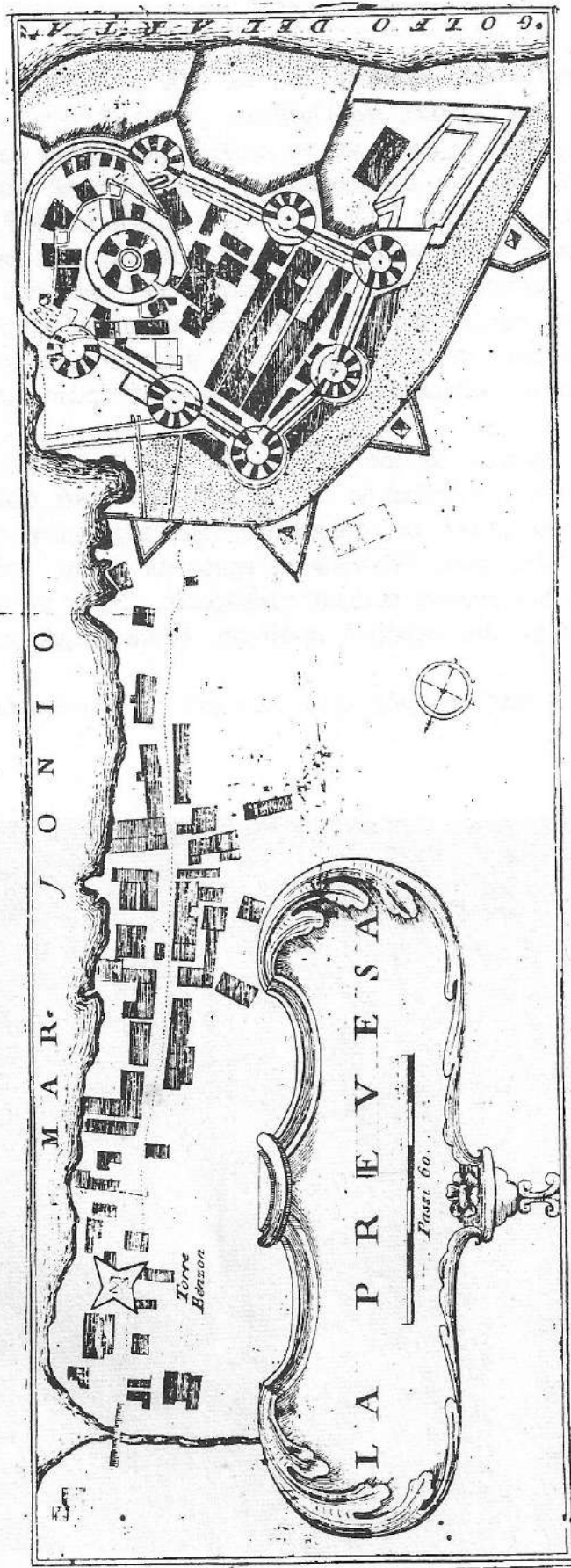
Από τους παραπάνω πίνακες προκύπτει ότι το 49% το 1564 και το 51,4% το 1579 πληρώθηκαν από τους αγρότες της Πρέβεζας για τα αγροτικά τους προϊόντα. Όσον αφορά τα δημητριακά, το σιτάρι και το κριθάρι ήταν πρώτα σε σπουδαιότητα. Οι συνολικοί φόροι αγοράς και διαμετακόμισης ήταν ελαφρώς χαμηλότεροι των αγροικών φόρων και συγκεκριμένα 36% το 1564 και 27,3% το 1579.

Ο *ispence*, ο σημαντικότερος φόρος ανά νοικοκυριό για τους μη Μουσουλμάνους, ήταν 12% στην πρώτη και 14% στη δεύτερη απογραφή σαν ποσοστό των συνολικών εσόδων των πμარიούκων. Υπάρχει μια ακόμη κατηγορία φόρων, οι *oadi-hava*, που περιλάμβαναν τα πρόστιμα, το φόρο γάμου και τις επιβαρύνσεις για πληρωμή των αγροφυλάκων, και ανέρχονταν σε 1,4% στην πρώτη και 6% στη δεύτερη απογραφή.

Συμπερασματικά, η Πρέβεζα το 16ο αιώνα ήταν μια μόνο από τις πόλεις του ναχιγιέ της Ρηνιάσας και ο πληθυσμός της ήταν αποκλειστικά από Χριστιανούς. Όπως όλοι οι μη Μουσουλμάνοι, οι κάτοικοι της Πρέβεζας έπρεπε να πληρώσουν *ispence*. Αυτή την περίοδο, όπως δείχνουν οι εμπορικοί φόροι, υπήρχε αξιόλογη εμπορική δραστηριότητα και μεγάλη ποτάμια κυκλοφορία. Όμως πρέπει να τονιστεί ότι η οικονομία στηριζόταν στα αγροτικά προϊόντα, συμπεριλαμβανομένης και της παραγωγής κρασιού.

Αργότερα, αυτός ο μικρός οικισμός έγινε ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά κέντρα της Ηπείρου.

Ο πρώτος παραδοσιακός οικισμός της Πρέβεζας. Αρμάτωσε τους τοίχους του
 Κεράσι (η Καρυωτή) και του Κόρακου της βιοσύνης. Οχυρίστηκε του Κόρασι, του
 τω βιοσύνης του το 1684